

Van den Cruickbeckers Oeven.
**Typochronologische studie en petrografische
analyse van lokaal vervaardigd
14de-15de eeuws aardewerk uit Sint-Truiden**

Lieve OPSTEYN en Jo VAN MECHELEN

Stadsarcheologie zou niet alleen archeologie *in* de stad maar ook archeologie *van* de stad moeten zijn: de studie van de stad als een complex historisch gegeven die voortdurend in beweging is en evolueert onder invloed van verschillende mechanismen.¹ De materiële cultuur in de meest ruime benadering neemt in het stadsonderzoek een zeer specifieke positie in. Ze heeft zich zonder onderscheid over alle sociale bevolkingslagen verspreid en sluit bijgevolg geen enkel onderzoeksthema uit. De interdisciplinaire resultaten van het stadsarcheologisch onderzoek verrijken dan ook de beeldvorming van de stedelijke ontwikkeling in al zijn aspecten en dit in nauwe samenhang met de beschikbare historische en iconografische bronnen.

Sint-Truiden is de zevende monumentenstad in Vlaanderen en speelt hier terecht toeristisch sterk op in. Het waardevolle bodemarchief in de ondergrond van de Trudo-stad krijgt evenwel nog niet de nodige zorg en aandacht die het verdient.² Ingrijpende bouwwerken in de historische stadskern verstoorden reeds verschillende waardevolle sites. De voorlopige resultaten van recente kleinschalige opgravingprojecten bevestigen nochtans het belang en de waarde van gestructureerd stadsarcheologisch onderzoek in Sint-Truiden.³ De bovengrondse monumenten verhalen de zichtbare stadsgeschiedenis; de archeologische sporen en vondsten in de bodem gaan veel verder terug in de tijd en illustreren de verschillende mechanismen in de dynamiek van de stedelijke bewoning in een stratigrafische context.

¹ Johan VEECKMAN, *Stadsarcheologie: van toevallige bodemvondst tot systematische opgraving*, in Johan VEECKMAN (red.), *Blik in de bodem. Recent stadsarcheologisch onderzoek in Antwerpen*, Antwerpen, 1992, p. 7.

² De wettelijke omkadering voor archeologisch onderzoek is samengebracht in het Decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999 en 28 februari 2003 en het Besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994 houdende uitvoering van dit decreet.

³ Het noodonderzoek op de Sluisberg werd in 2003 door het VIOE, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, (www.vioe.be) uitgevoerd. Het onderzoek en de analyse van de vondsten zijn nog volop aan de gang. De verrassende vondst van een site uit de Late Bronstijd werd reeds summier gepubliceerd: Dirk PAUWELS & Peter VAN DEN HOVE, *Late Bronstijd op de Sluisberg te Sint-Truiden (prov. Limburg)*, in *Lunula, Archaeologia protohistorica XII*, 2004, p. 39-40.

In 2005 werd er in de abdijsite n.a.v. infrastructuurwerken een noodonderzoek uitgevoerd. De vondst van de twee kraagstenen wordt elders in dit boek besproken. ARON Rapport 8: *Archeologische begeleiding van werken in het bedrijfsgedeelte van de Sint-Trudo abdij te Sint-Truiden*, 2005. Jo VAN MECHELEN en Elke WESEMAEL, *Twee figuratieve kraagstenen uit de Trudo-abdij*, in dit boek.

Bewustwording van de waarde van het archeologisch patrimonium is voor de kennis van het (stads)verleden dan ook noodzakelijk en moet gestimuleerd worden. De werkgroep archeologie, opgericht in 2002 onder de vleugels van de Geschied- en Oudheidkundige Kring, wil de lokale bevolking met beperkte middelen en in goede samenwerking met de bevoegde overheden voor dit waardevol archeologisch erfgoed sensibiliseren via allerlei kleinschalige projecten en door de inrichting van een multifunctioneel depot in de abdij.

Een laat-middeleeuws pottenbakkersatelier op de Tiensesteenweg

Een groot bouwproject op de Tiensesteenweg was begin 2005 aanleiding voor een werfcontrole.⁴ Oudere keramiekvondsten op het belendende perceel, in de Molenstraat en op de Ziekerenweg toonden de noodzaak ervan aan.

Op de werf en tussen de weggevoerde grond werden honderden scherven en verschillende ganse potten ingezameld. Hoewel deze objecten niet in een archeologische context werden gevonden, behouden ze hun intrinsieke archeologische waarde als studieobject. Het gaat voornamelijk om misbaksels van peervormige kruiken in grauwbrown tot rood aardewerk met een cilindrische hals en een donkere glazuurvlak op de schouder. Daarnaast zijn er ook fragmenten van allerlei gebruikskeramiek in rood aardewerk zoals grappen, steelpannetjes, grote kommen op standvinnen, een vetvanger,... teruggevonden.⁵

De misbaksels zijn de restanten van een mislukt productieproces. Door een misbak kon de inhoud van de oven op velerlei wijzen beschadigd worden.⁶ Gebarsten of gesprongen potten konden te wijten zijn aan te grote spanningen tijdens het drogen van het aardewerk of tijdens het bakken. Luchtbellen of barsten in de keramiek werden waarschijnlijk veroorzaakt door een slecht uitgevoerde bakprocedure. Gedeukte en misvormde potten waren hoofdzakelijk het gevolg van onzorgvuldig stapelen in de oven. De mislukte of afgekeurde producten werden gewoonlijk in de buurt van de productieplaats gestort en zijn bijgevolg het onmiskenbare bewijs, samen met de ovens, dat dit soort alledaags gebruiksaardewerk op deze plaats werd vervaardigd. De teruggevonden potten op de Tiensesteenweg zijn haast allemaal vervormd aan de hals of gedeukt en in meer of mindere mate bedekt met aangekoekte verbrande leem die sterk gemagerd was met organische elementen zoals planten en grassen die door de hitte meestal zijn uitgebrand (negatieve sporen). Meer dan waarschijnlijk zijn de misbaksels herbruikt als bouw materiaal voor de oven waartussen dan leem vermengd met stro werd gesmeerd.⁷

Door de snelle vooruitgang van de werken konden er op de vindplaats helaas geen sporen van ovenstructuren opgetekend worden en dit belet een meer accurate interpretatie van de misbaksels. Archeologisch onderzoek elders in Vlaanderen

⁴ Kadaster 3de afdeling, sectie F percelen 140m en n.

⁵ Een grape is een buikige kookpot op drie pootjes. Een vetvanger is een lange schotel die onder het spit werd gezet om het vet op te vangen. Standvinnen zijn met de duimvinger gevormde steuntjes (in de vorm van een vin) onder een lensvormige bodem.

⁶ Koen DE GROOTE, *De middeleeuwse ambachtelijke wijk van Pamele (stad Oudenaarde, Oost-Vlaanderen). Het onderzoek in het huis de Lalaing 1. de pottenbakkersovens*, in *Archeologie in Vlaanderen III*, 1993, p. 372.

⁷ Koen DE GROOTE, o.c., p. 366 en 382. Onze stelling wordt bevestigd door Koen De Groote op basis van de toegestuurde foto's.

Misbaksels geïllustreerd. Van links naar rechts: luchtballen in de kleipasta; een gat en veel aangebakken klei; verglaasde leemmassa

wijst er voorlopig op dat in de laat- en postmiddeleeuwse periode in onze streken de staande oven met centrale sokkel en rooster het meest gangbare type lijkt te zijn.⁸ Het gebruik ervan zou samengaan met de opkomst van geglazuurd aardewerk. Doordat de stookruimte afgescheiden was van de bakplaats, werd het glazuur beter beschermd tegen opvliegend as en rechtstreekse bevlaming. De maximale baktemperatuur in deze ovens bedroeg 950 à 1000°C. Als brandstof werd hout gebruikt, meestal in de vorm van houtskool.

De vondsten werden op een terrein buiten de 16de-eeuwse stadsmuren tussen de oude Stapel- en de Clockhempoot ontdekt. Praktische overwegingen zoals het gevaar voor overslaande brand en de doordringende rook- en stankoverlast zorgden ervoor dat de pottenbakkersovens meestal buiten de woonzone opgesteld werden. Ook de nabijheid en de exploitatie van de benodigde grondstoffen zal een rol gespeeld hebben. Of er in deze zone een uitgebreide pottenbakkersindustrie geweest is, is niet uit de vondsten af te leiden.

Misbaksel-catalogus

De recipiënten die op de werf aan de Tiensesteenweg werden gevonden, zijn op basis van de morfologische kenmerken in één groep onder te brengen. Het zijn kruiken met een peervormig lichaam waarvan het zwaartepunt in de bovenste helft van de wand ligt en dan sterk versmalt naar de voet. De wand is glad en onversierd of heeft sterk geprononceerde ribbels op de bovenste wandhelft. Soms zijn er op de wand draaisporen van het vormingsproces op het pottenbakkerswiel te zien. De lensvormige bodem staat op een flauw geknepen standring. De rechte, haast cilindrische hals heeft een ietwat schuin naar binnen staande liprand met een geprononceerde ribbel. Het bandvormig oor met een lichte afplatting is verticaal aan de rand en op de schouder vastgemaakt en steekt licht boven de rand uit. De kleur van de buitenwand varieert van rood naar grauwbrown tot vlekkelig bruingrijs. De onregelmatige, donkere kleurnuances zijn te wijten aan onzorgvul-

⁸ Koen DE GROOTE, o.c., p. 370.

Guy DE BOE, Een laat-middeleeuwse pottenbakkersoven te Tongeren, in *Archaeologia Belgica* 238 (*Conspectus MCMLXXX*), pp.76-80.

In 2004 werd nog een staande oven met misbaksels opgegraven in de Clarissenstraat in Tongeren (mededeling Geert Vynckier).

dig stapelen in de oven waarbij de potten te dicht op elkaar stonden en aan een onvoldoende gecontroleerd bakproces waarbij de luchttoevoer op het einde van de bakking (gedeeltelijk) werd afgesloten (reducerend gebakken). Soms werd de pot na het drogen en vóór het bakken overtrokken met een engobe die de kleur een extra nuance geeft. Op de schouder is een donkere paarsbruine glazuurvlek aangebracht. Deze glazuurvlek is een typisch kenmerk voor deze keramiek. Het aardewerk is hard tot klinkend hard gebakken. Op het breukvlak heeft de pasta een grijze of rode kleur. Onvoldoende doorbakken aardewerk heeft een donkere kleur in de kern. De misvormingen aan de hals en de deuken in de pot zijn meer dan waarschijnlijk sporen van onzorgvuldige stapeling in de oven.

De vorm van de rand met de uitstekende ribbel en het bandoor verwijst naar een Maaslandse invloedssfeer.⁹ Gelijkaardig aardewerk is al eerder opgegraven in Zoutleeuw,¹⁰ Tienen¹¹ en Diest.¹² Toch is er een opvallend morfologisch verschil: de Sint-Truidense potten onderscheiden zich door hun uitgesproken brede bovenhelft en sterke versmalling naar de voet toe. In de andere vindplaatsen met lokale productie is het lichaam eerder bolrond.

Het sporadisch aangebrachte loodglazuur duidt op de beginfase van het gebruik ervan in de lokale productie. Loodglazuur was in het begin niet zo goedkoop en de pottenbakker kende de technische kwaliteiten ervan nog onvoldoende. Het werd daarom spaarzaam aangebracht, eerst aan de buitenkant als versiering in de vorm van willekeurige vlekken, later aan de binnenkant als een functionele laag. Het glazuur kon ofwel in de vorm van een pap met een borstel of door onderdompeling aangebracht worden ofwel vrij in de oven gestrooid worden. Door het gebruik van glazuur werden de objecten minder poreus en dus meer geschikt voor het dagelijkse gebruik.

De ribbels op de bovenste wandhelft hadden niet alleen een decoratieve functie maar ook een functionele: door deze ribbels werd er een minimum afstand tussen de potten in de oven gecreëerd waardoor de potten dicht tegen elkaar gestapeld konden worden zonder elkaar te raken.

Op één pot werd een louter decoratief element in de vorm van een bloem opgemerkt. Dit motief werd met de vingertop uitgeduwd en driemaal op de schouder herhaald. In Zoutleeuw werd dezelfde versiering op lokaal vervaardigd aardewerk aangebracht.¹³ Allerlei andere vingerindrukmotieven komen vrij frequent voor op vetvangers in rood aardewerk die teruggevonden zijn in 13de-14de-eeuwse en in 16de-17de-eeuwse contexten.¹⁴

⁹ Gekende ateliers zijn Amay, Huy, Andenne en meer noordelijk ook Brunssum. Er is een sterk vermoeden dat pottenbakkers bij verslechterde werkomstandigheden uit hun eigen regio wegtrokken naar o.a. meer noordelijk gelegen stedelijke kernen.

¹⁰ Lieve OPSTEYN, *Grote vondsten uit de Kleine Gete. Recent archeologisch onderzoek te Zoutleeuw*, in *De Brabantse Folklore en Geschiedenis*, 289, 1996, p. 126. Marc VERBEECK (red.), *Zoutleeuws verleden aan het woord. Eerste resultaten van het archeologisch en archivalisch onderzoek*, 1993, p. 59-60. Deze potten zijn wel ouder en hebben standvinnen i.p.v. een standring.

¹¹ Alexandra DE POORTER, *Céramique de la fin du Moyen Age dans un puits à Tirlemont (B)*, *Belgian Archaeology in a European setting I*, (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 12), Leuven, 2001, p. 207-219.

¹² Alexandra DE POORTER en Marijke WOUTERS, *Ceramiekvondsten*, in *Begraven (te) minderbruers. Het minderbroedersklooster van Diest archeologisch onderzocht* (red. Marijke Wouters), Diest 2004, p. 82-92.

¹³ Lieve OPSTEYN, o.c., p. 59.

¹⁴ Mededeling van Alexandra De Poorter.

detailopname van het bloemmotief op een lokaal vervaardigde pot

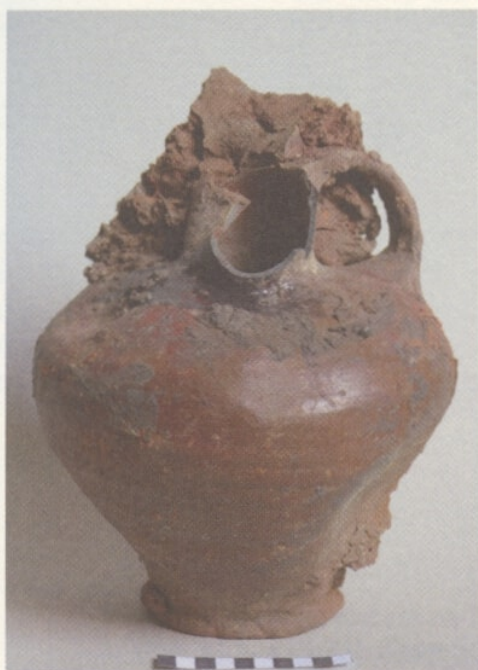

Pot met ribbels van de schouder tot aan de versmalling van de geknepen voet. Veel leemspatten over het volledige potoppervlak. Vervorming van de hals en rand. Bandvormig oor van rand tot op schouder. Gat in de wand (te zien na het wegnemen van de leemkluit). Rode pasta in de kern, onregelmatig gevlekte grijsbruine buitenwand door reducerende eindbak. Paarsbruin loodglazuur met borstelstreken op schouder en hals aangebracht. Op de schouder zijn drie bloemmotieven met vingerindrukken aangebracht (1 centraal en zes bloemblaadjes)

Hoogte: 24,7 cm; diameter rand: ca. 9 cm; diameter bodem: ca. 9,2 cm

objectnummer: ST/TN2005/1

staalnummer petrografische analyse: DE66

Pot met een vervormde en beschadigde hals en rand. Deuk boven de voet en op schouder. Donkergrijze pasta. Een grote kluit ovenleem zit geklemd en gebakken tussen oor en schouder; leemspatten over het volledig oppervlak van de pot. Draairibbels op de onderste wandhelft. De pot is nagenoeg volledig bedekt met een ijzerhoudende deklaag die de pot na het bakken een paarsbruin uitzicht geeft. Op de schouder is een donkere vlek loodglazuur met een borstel aangebracht voor het bakken.

hoogte: 24,5 cm; diameter rand: ?; diameter voet: ca. 10,5 cm

objectnummer: ST/TN2005/2

staalnummer petrografische analyse: DE65

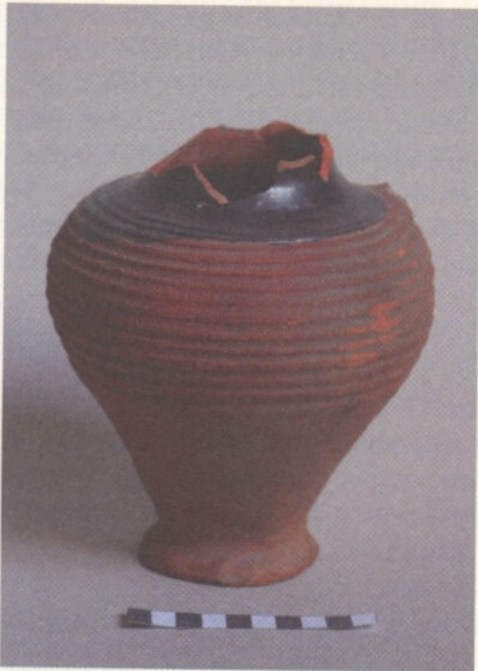

Zeer zwaar object omwille van de sterk verglaasde ovenleem die de pot aan één zijde volledig omsluit. Nagenoeg de helft van de pot is verdwenen. Misbaksel dat zeer waarschijnlijk herbruikt werd bij de opbouw van de ovenconstructie. Zeer hard gebakken. Geen ribbels. Grijsz pasta in de kern, reducerende eindbakking.

Hoogte: ca. 21,5 cm; diameter rand: ?; diameter bodem: ca. 8,8 cm.

objectnummer: ST/TN2005/3

staalnummer petrografische analyse: DE72

Pot met aanzet van cilindrische hals. Aanzet van het oor op de schouder is bewaard. Rode kern, oppervlak licht bestreken met een engobe die de rode kleur van de pasta verdonkert. Uitgesproken draairibbels vanaf de schouder over de volledige bovenste buikhelft. Met een borstel is een brede streep ijzerhoudende loodglazuur op de schouder getrokken.

Bewaarde hoogte: 18 cm; diameter bodem: ca. 7,5 cm

objectnummer: ST/TN1965

staalnummer petrografische analyse: DE67

In een privé-collectie werden nog drie potten gelokaliseerd die in deze groep zijn onder te brengen.¹⁵ Het gaat om vondsten in de omgeving van de Molenstraat en de Leopold II-sstraat, niet ver gelegen van de huidige vindplaats. De kruiken hebben dezelfde kenmerken als het hierboven beschreven type doch het lichaam is iets minder uitgesproken peervormig. Ze hebben draairibbels op de bovenste wandhelft en een glazuurvlek op de schouder.

¹⁵ Jo VAN MECHELEN, *Keramik in Sint-Truiden*, 1993, nr. 9-11.

Pot met beschadiging en vervorming aan de rand en oor. Vervorming van de hals en rand. Grauwbruin gevlekte buitenwand. Grijs kern. Hard gebakken. Glazuurvlek op de schouder. Geprononceerde ribbels op de bovenste wandhelft. Veel leemspatten over het volledige oppervlak. Misschien gebruikt bij de opbouw van de ovenconstructie?

hoogte: 22 cm; diameter rand: ca. 7,5 cm; diameter voet: ca. 7,9 cm

objectnummer: ST/MOL

staalnummer petrografische analyse: DE64

Tijdens het archeologisch onderzoek op de Sluisberg werd eveneens dit type lokaal vervaardigd aardewerk in afvalkuilen aangetroffen.¹⁶ Het gaat duidelijk niet om misbaksels maar om het gewone gebruiks aardewerk, door omstandigheden beschadigd.

Naast de peervormige kruiken is er nog een bolvormig type als misbaksel teruggevonden. Het gaat om een oudere vondst in de jaren '70 op de Ziekerenweg.¹⁷

Fragmentair beschadigd kruikje met uitgesproken bolvormig lichaam. Duidelijke draai-ribbels van schouder tot kort boven de voet. De convexe bodem staat op een geknepen standring. De korte cilindrische hals heeft een omgeplooid, verdikte rand. Het bandvormige oor is vastgemaakt op de rand en op de schouder. Op de hals, schouder en wand is paarsgekleurd loodglazuur in onregelmatige vlekken aangebracht. Dit glazuur is ook aan de binnenkant te zien. Over het volledige oppervlak zijn leemspatten aangebakken. Het kruikje is aan één zijde beschadigd.

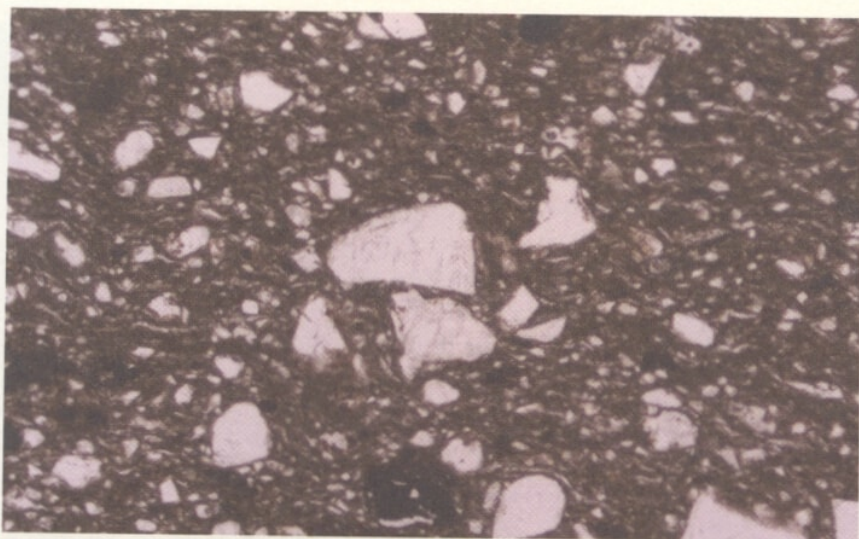
hoogte: 15,7 cm; diameter bodem: 8,1 cm; diameter rand: ca. 10,5 cm

objectnummer: ST/ZIE

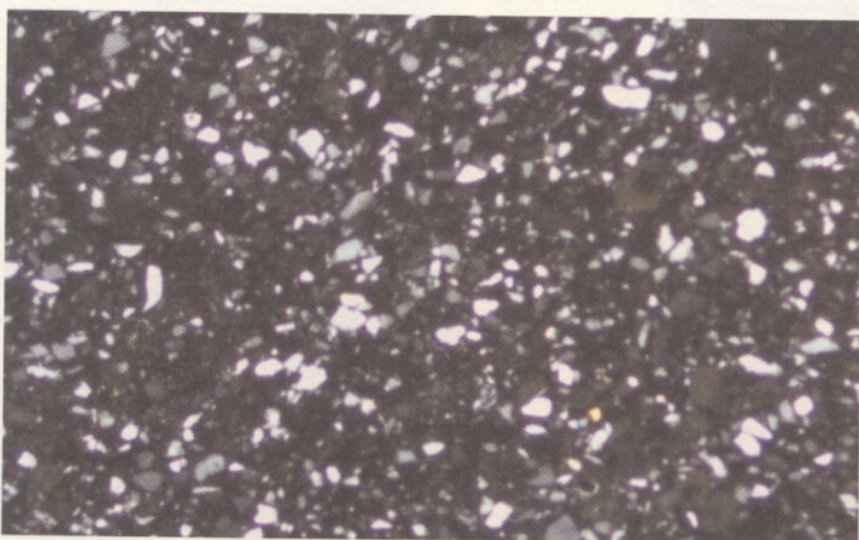
staalnummer petrografische analyse: DE71

¹⁶ Mededeling Anja Neskens en Dirk Pauwels.

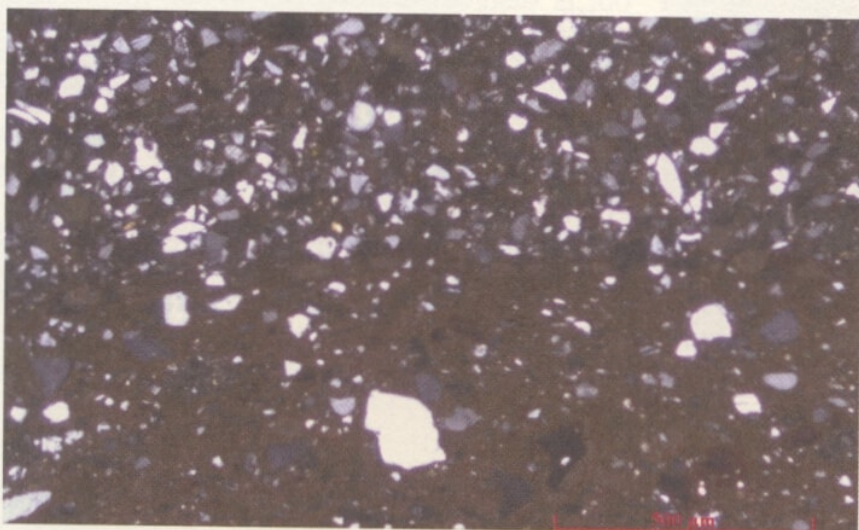
¹⁷ Jo VAN MECHELEN, *Keramik in Sint-Truiden*, 1993, nr. 13.

Algemeen beeld van de petrografische kenmerken van de keramiek (staal DE72): bruine kleimatrix met duidelijke kwartskorrels (wit) en organische magering (zwart).

Algemeen beeld van de petrografische kenmerken van de ovenstructuur (staal DE68): beperkte kleimatrix met duidelijk dominante kleine kwartskorrels (wit-grijs).

Petrografisch kenmerk van het contact tussen keramiek (onder, identiek aan de bestudeerde stalen) en de ovenstructuur (boven, identiek aan staal DE68) in staal DE63.

Petrografische en geochemische analyse

Om meer inzicht te krijgen in de identificatie van het studiemateriaal en om objectieve gegevens in te zamelen over de aard en de herkomst van de gebruikte grondstoffen werd een petrografische en geochemische analyse op 10 stalen uitgevoerd.¹⁸ Acht stalen werden genomen van potten en scherven van de Tiensesteenweg en twee stalen van de oudere vondsten.

Van de 10 stalen werd, na behandeling met een kunsthars, een zeer dun preparaat of slijpplaatje vervaardigd dat met een polarisatiemicroscopie onderzocht werd. De mineralogische, petrografische en granulometrische karakteristieken van de niet-plastische bestanddelen van de gebakken kleien konden op die manier geïnventariseerd worden. Op twee na zijn alle stalen identiek in hun petrografisch-mineralogische kenmerken. Ze vertonen een lichtbruine tot grijze kleimatrix waarin hoekige tot semi-hoekige kwarts steeds aanwezig is. Accessorische mineralen zijn pyroxeen, mica en rutiel en amfibool. In de meeste stalen zijn afgeronde zandsteenfragmenten te zien. Soms is afgeronde grog (vermalen keramiek) en/of organische magering (in de vorm van koolstof met reststructuren van planten en grassen) als verschraling toegevoegd.

De twee verschillende stalen zijn het staal van pot ST/1966, dat een oranje-rode kleimatrix door oxiderende bakking heeft en het staal van een stuk versinterde ovenleem (ST/TN2005/5 of DE 68). Dit staal vertoont bijna geen kleimatrix, maar bestaat voor 80% uit hoekige kwartskorrels en accessorisch pyroxeen en calciet.

De chemische analyse gebeurde door X-stralen fluorescentie en geeft inzicht in de samenstelling van de kleifraction, naast deze van de minerale uitsluitsels. De samenstelling van de geanalyseerde stalen is zeer homogeen. Opvallend is het hoge SiO_2 gehalte van de keramiek door de grote hoeveelheid kwarts. Dit kan verklaard worden door de duidelijke aanwezigheid van rutiel in die keramiek. De kleigrondstof wordt gekarakteriseerd door de hoeveelheden Al_2O_3 , Fe_2O_3 , MgO en K_2O . Dit wijst op het gebruik van een illiet-smectiet rijke klei. Enkel het staal van de versinterde ovenleem is licht verschillend in chemische samenstelling. De aanwezigheid van calciet en kwarts geeft hier verhoogde gehalten aan CaO , SiO_2 en LOI (loss on ignition).

Gezien de homogene petrografische, mineralogische en geochemische samenstelling van de dataset, gaat het hier duidelijk om een productie van keramiek met een homogene kleigrondstof, gemagerd met grog en/of organisch materiaal. De chemische elementen wijzen op het gebruik van een illiet-smectiet rijke klei met veel kwarts. In deze vrij algemeen voorkomende klei werden echter te weinig typische mineralen gevonden die een meer precieze oorsprong van de gebruikte grondstof duiden. Meer dan waarschijnlijk gaat het hier om lokale winning en verwerking. Dit komt ook tot uiting in de vergelijking van het staal van het ovenmateriaal (foto DE68) met het staal ovenmateriaal dat aan de keramiek gesinterd is (foto DE63). De grondstof die gebruikt werd voor de opbouw van de oven is gelijkaardig aan de kleigrondstof voor de keramiek.¹⁹ Hiermee is bewezen dat deze keramiek in dergelijke ovenstructuren gebakken werd.

¹⁸ Patrick DEGRYSE, *Petrografische en geochemische studie van keramiek uit Sint-Truiden*, onuitgegeven onderzoeksrapport, Leuven, 2005. Het onderzoek gebeurde in het Centre for Archaeological Science, Celestijnenlaan, 3001 Heverlee. De petrografische analyse werd uitgevoerd door middel van slijpplaatjes op een Olympus® polarisatiemicroscopie. Chemische analyse werd uitgevoerd door middel van XRF bij Actlabs©. Dit onderzoek was mogelijk dankzij de financiële steun van de stad Sint-Truiden.

¹⁹ De grondstof is gelijkaardig maar voor de oven werd er minder vette grondstof met minder kleimineralen gebruikt die te mager was voor het vervaardigen van aardewerk.

De lokale productiviteit wordt nogmaals bevestigd door de vergelijking met de petrografische en geochemische kenmerken van lokaal vervaardigd, 13de-14de eeuws aardewerk uit Mechelen, Sint-Kwintens-Lennik en Tienen.²⁰ De dataset uit Sint-Truiden heeft geen overeenkomst met deze uit de andere plaatsen en vormt een gesloten groep. Nieuwe vondsten van lokaal aardewerk in de directe omgeving van stad en regio zullen door dit onderzoek gemakkelijker geïdentificeerd en geïnterpreteerd kunnen worden.

Datering van het lokaal vervaardigd aardewerk

De datering van deze Sint-Truidense keramiekproductie is niet zo eenvoudig. De archeologische en stratigrafische context is zo goed als onbestaande en de archivalische documenten bevatten weinig aanwijzingen om de middeleeuwse ambachtelijke pottenbakkersactiviteit in de stad te lokaliseren en chronologisch te duiden.²¹ De vergelijking met lokaal vervaardigd aardewerk van andere sites is delicaat omdat de opgravingscontext telkenmale sterk verschillend is.

De algemene vormgeving van de kruiken is typisch voor de late middeleeuwen. De morfologische kenmerken van de keramiek zoals de rand en het oor zijn regionaal beïnvloed door de Maaslandse productie en komen over een lange periode voor. De geknepen standring is vanaf de 14de eeuw tot in de 16de eeuw aanwezig. Het aardewerk mag waarschijnlijk vrij vroeg gedateerd worden in de 14de-15de eeuw omdat de kwaliteit geringer is in vergelijking met het geglazuurd rood aardewerk dat door de loodglazuurlaag beter geschikt was voor alledaags gebruik en in de 15de eeuw een steile opgang maakte. Ook de aanvoer van steengoed vanaf het begin van de 16de eeuw vanuit het Rijnland zal de lokale productie van allerlei drinkgerei en recipiënten voor vloeistoffen technisch beïnvloed hebben.²²

... Van den Cruijckbeckers Oeven

De gepubliceerde inventaris van de archivalische bronnen uit de laat- en postmiddeleeuwse periode in het Sint-Truidens stadsarchief bevat slechts enkele verwijzingen naar *cruycken* en een pottenbakkersoven maar deze vermeldingen hebben geen betrekking op de recente vindplaats.²³ Zo is er bijvoorbeeld een oorkonde van 1475 bewaard gebleven waarin melding wordt gemaakt van problemen met een binnen de stadsmuren gelegen *cruijckbeckers oeven* aan de Nieuwpoort.²⁴ Het aardewerk werd verhandeld op de *Cruyckmerckt* die via de *Cruyckstege*, een

²⁰ Paul DE PAEPE, *Analyses van enkele Zuid-Brabantse aardewerkscherven uit de 13de en 14de eeuw (afkomstig van Mechelen, Sint-Kwintens-Lennik en Tienen)*, bijlage 3 uit Alexandra DE POORTER, *Gebruiksaardewerk in het zuiden van het voormalig Hertogdom Brabant; 1200-1800*, ongepubliceerde doctoraatsthesis, VUB, 2004.

²¹ Het ambachtsboek van de smeden begint in 1461. Voor de vroegere periode zijn er tot nogtoe geen gegevens gevonden.

²² De meest bekende pottenbakkerscentra zijn Siegburg, Langerwehe, Raeren, Aken, Keulen en later ook nog Westerwald. Onder invloed van de technisch hoge kwaliteit van het steengoed ging de lokale pottenbakker zeker experimenteren met baktemperaturen, kleimengelingen, soorten mageringen en glazuren.

²³ STRAVEN François, *Inventaire analytique et chronologique des archives de la ville de Saint-Trond*, II, Sint-Truiden 1886.

²⁴ STRAVEN, o.c., p. 42.

doorgang van de Groenmarkt naar de lager gelegen Beekstraat,²⁵ te bereiken was en in 1496 voor het eerst vermeld wordt. In 1507 werd er een reglement opge- maakt voor *wie steijnenwerck van buijten hier binnen bringt*.²⁶ Het moest een dag en een nacht gestapeld blijven en de inwoners mochten op geen enkele manier trachten potten te kopen van de vreemde handelaars vooraleer de voornoemde formaliteit gebeurd was.²⁷ Een inbreuk op het reglement werd streng bestraft. Dit kan zonder meer beschouwd worden als economisch protectionisme van de eigen lokale productie- en afzetmarkt die in deze periode dan al een vrij sterke machts- positie verworven had om deze maatregel te kunnen eisen.

Uit het *statuijtboeck vanden smeden* en uit het *ambachtsboeck vanden sme- den der stat van sintruiden* blijkt dat de pottenbakkers reeds in het midden van de 15de eeuw (1461) bij dit smedenambacht waren aangesloten.²⁸ Deze nog niet gepu- bliceerde archiefstukken bevatten heel wat interessante gegevens en namen van pottenbakkers.²⁹ In de eerste lijst van 1461 zijn drie pottenbakkers opgenomen: *Jan custer der potmeker*, *Jan floyen der potbecker* en *Jan soenken potbecker*. In 1477 verschijnt de familienaam 'vander moelen', blijkbaar een pottenbakkers- familie die tot in de 17^e eeuw te volgen is. In 1498 was Peter Vandermoelen *pot- becker* en in 1511 werd hij voor de eerste maal deken van het ambacht.³⁰ Hij schreef ook zijn zes zonen in als leden van het ambacht. In 1532 werd hij voor de negende keer herkozen als deken. Vanaf 1502 is er nog een tweede pottenbakkers- familie in Sint-Truiden te vinden: *Thonis potbecker*, *Thonis soen*. Ze worden zo, van vader op zoon, vermeld in 1502, in 1525 en in 1569. Opmerkelijk is de ver- melding van opname in het ambacht in 1526 van *Jan baers, die steynen potten vercoept*. Terwijl in 1507 nog een streng reglement voor de verkoop van geïmpor- teerd steengoed werd opgesteld, werd een paar decennia later de verkoper ervan in hetzelfde ambacht opgenomen als de pottenbakker van lokaal vervaardigd aar- dewerk.

In het poortersboek waarin de nieuwe burgers vanaf 1417 werden ingeschre- ven, zijn er twee nieuwe namen te vinden.³¹ In 1547 en in 1549 verwierven res- pectievelijk Henrick Truyens en Valentijn Comans, allebei *potbeckere, die poort-*

²⁵ De cruyckstege bestaat nog maar is afgesloten. Ze is gelegen tussen nr. 59 en 60 (Blokker) op de Groenmarkt en komt uit in de Beekstraat (situatie 2006). De oudste vermelding van de cruycksteeg is terug te vinden in een oorkonde van 9 december 1496. J. GRAU- WELS en M. VAN DER EYCKEN, *De Regestenlijst van de oorkonden van de Benedictijner- abdij van Sint-Truiden*, deel IV, nr. 1516, Brussel 1993. Zie ook de vermelding in 1577 in STRAVEN, o.c., VI, 1895, p. 284.

²⁶ STRAVEN, o.c., p. 260.

²⁷ Hoogstwaarschijnlijk gaat het om steengoed, voornamelijk uit Raeren, dat in die perio- de erg in trek was en ook prominent aanwezig is bij schervenvondsten uit die tijd op verschil- lende plaatsen in de stad.

²⁸ *Statuijtboeck vanden Smeden* (SA 3112, stadsarchief Sint-Truiden). Het beroep van de pottenbakker wordt vermeld in het lijstje van de aangesloten beroepen bij het smedenambacht. Waarschijnlijk uit de 15de eeuw.

Dit is des ambachtsboeck vanden smeden der stat van sintruden ende warrt gheschreven inde jare ons heren M.CCCC ende lxi (1461)(Luik, Bibliothèque Chiroux-Croisières, Fonds Ulysse Capitaine, Ms, 90). Het ambachtsboek beslaat de periode van 1461 tot 1751.

²⁹ De hier verzamelde gegevens over de pottenbakkers zijn uit eerste en algemene lezing. Er worden nog andere pottenbakkernamen vermeld en het document vraagt zeker om verder onderzoek. Opmerkelijk is dat de pottenbakker in deze bronnen geen *cruijckbecker* is maar een *potbecker*.

³⁰ De dekens moesten verkozen worden op de zondag na beloken pasen. Ze werden aan- gesteld voor één jaar en waren het volgende jaar niet herkiesbaar.

³¹ *Dat Poorterie boeck beginnende ante annum 1417 ende eyndende a° 1566* (Stadsarchief Sint-Truiden).

scap van dese stadt. Deze beroepsvermelding valt in het poortersboek op omdat bij de inschrijving van nieuwe poorters weinig beroepen vermeld zijn. Truyens en Comans staan die jaren wel niet vernoemd in het bovenvermelde ambachtsboek der smeden. Vragen over de plaats van die nieuw aangekomen pottenbakkers in het midden 16de-eeuwse stadswefsel en vragen over de algemene situering van de lokale pottenbakkersindustrie blijven zonder verder historisch en archeologisch onderzoek voorlopig onbeantwoord.

Besluit

De archeologische vondsten op de Tiensesteenweg hebben een nieuw licht geworpen op een lokaal pottenbakkersatelier en zijn productie. De vele misbaksels, de brokken verbrande en versinterde klei en de resultaten van de petrografische analyse bevestigen de actieve werking van een oven in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats. De misbaksels werden hoogstwaarschijnlijk opnieuw gebruikt in de opbouw van de oven. De snelheid van de uitgevoerde grondwerken heeft evenwel verhinderd de vondsten in een archeologische en stratigrafische context te plaatsen.

Het Sint-Truidense kruiktype staat typologisch naast de bestaande vormen uit andere vindplaatsen. Het heeft een meer uitgesproken peervormig lichaam met sterke versmalling naar de voet toe. Kenmerkend is de glazuurvlak op de schouder. De datering ervan is voorlopig ruim: tweede helft van de 14de eeuw-15de eeuw.

Naar de exacte situering, de werking en de omvang van het pottenbakkersatelier op de Tiensesteenweg en mogelijke andere artisanale ateliers binnen of buiten de stadsmuren blijft het voorlopig nog gissen. De archivalische bronnen en meer bepaald het ambachtsboek van de smeden laten toe om de pottenbakkers uit de tweede helft van de 15de eeuw of later bij naam te noemen en hen een plaats te geven in het sociale weefsel van de laat-middeleeuwse stad maar voor de 14de en eerste helft van de 15de eeuw zijn er totnogtoe geen gegevens bekend. De typochronologische studie en de petrografische analyse hebben het aardewerk een welomschreven identiteit gegeven waardoor identificatie en interpretatie van nieuwe vondsten gemakkelijker geduid kunnen worden. Verder stadsarcheologisch onderzoek zal met goede stratigrafische contexten de datering van dit plaatselijk vervaardigd aardewerk zeker kunnen verfijnen en de verspreiding ervan op de lokale en regionale afzetmarkt verder kunnen aflijnen en in kaart brengen.